

Český venkov v rozšířené Evropě

Úvod

Venkov tvoří tři čtvrtiny území České republiky a žije zde čtvrtina obyvatel našeho státu. Nejde samozřejmě jen o plochu a počet obyvatel. Venkovské oblasti jsou také nezastupitelným fenoménem hospodářským, jen samotná zemědělská prvovýroba na sebe váže spoustu dalších podnikatelských aktivit zpracovatelským a potravinářským průmyslem, obchodem počínaje a výrobou strojů a technologií konče. Tyto údaje pak zcela jasně vyjadřují, proč je otázka budoucnosti našeho venkova tak závažná.

Hlavním cílem tohoto příspěvku je poskytnout přehled o některých objektivních informacích, které se týkají možností a příležitostí českého venkova po vstupu do EU, ale i o překážkách, které mohou vesnické oblasti na unijní cestě potkat. Již dnes je ale zřejmé, že podpora a rozvoj venkova je prioritním úkolem společné Evropy a naše venkovské oblasti z tohoto záměru mohou jenom získat.

Historický vývoj

V období administrativně direktivního režimu se určitým ekonomickým centrem vesnice na dlouhou dobu staly zemědělské podniky socialistického typu. Většina místních obyvatel však obvykle zůstala pracovat v zemědělské prvovýrobě a jen málokdo dojížděl za prací do města. Venkov a zemědělství tak byly takřka neoddělitelně spojeny. Po roce 1989 se však přechodem na tržní ekonomiku začala situace na venkově postupně měnit. Mnoho zemědělských podniků ukončilo z nejrůznějších důvodů svoji činnost, jiné výrazně změnilly své výrobní zaměření. Téměř všechny zemědělské podniky, které v činnosti vytrvaly, se začly ubírat směrem výrazného snižování nákladů a zvyšování produktivity práce. Průvodním znakem transformace zemědělství tak byl v každém případě zřetelný pokles počtu pracovníků v zemědělském sektoru a zvyšování nezaměstnanosti ve venkovských oblastech. Jedním z důsledků tohoto nepříznivého stavu je i ubývání pracovních příležitostí ve venkovských oblastech, a proto jsme v posledních letech svědky častého odchodu venkovského obyvatelstva, především pak mladých lidí do měst. Není to jen problém České republiky. S tímto jevem je však možno setkat i v jiných vyspělých evropských státech, kde obyvatelé venkova dávají často přednost vyšším a snazším výdělkům ve městech. Právě tomuto vysídlování venkovských oblastí se společná agrární politika EU snaží zabránit. Snahou a cílem je nabídnout venkovskému obyvatelstvu nové možnosti uplatnění, například v agroturistice či při obnovené výrobě tradičních či krajových specialit, ale také zvýšit kvalitu života na vesnici a zlepšit životní prostředí.

Zemědělství základ venkova

Velký důraz kladený na trvale udržitelný rozvoj venkova vedl v posledních letech prakticky ve všech vyspělých zemích světa k radikální změně v přístupu k zemědělství. Funkce zemědělství dnes již není jenom ve výrobě potravin, ale také v tvorbě a ochraně krajiny. Stále více jsou tak kladeny požadavky na modely tzv. multifunkčního zemědělství a posilovány jsou více mimoprodukční funkce zemědělství. Tyto nové aktivity tak míří k jedinému cíli – rozvoji venkova, k většímu využití zemědělské půdy pro nepotravinářskou produkci a k údržbě a ochraně krajiny v kulturním stavu.

Jedná se především o zdůraznění a podporu těch aktivit, které nesouvisejí přímo s produkcí potravin, ale mají svůj nezstupitelný význam především v péči o krajinu.

- udržovaná pole x zaplevelené plochy s loňskou uschlou trávou
- posekané louky a meze
- obnovené remízky x nepropustné houštiny keřů
- upravené cesty x blátivé pěšiny s vyrytými úvozy od kol těžké mechanizace

Loukami a poli však péče o krajinu nekončí. Do agrárního sektoru (Mze..) patří i údržba lesů a vod.

Lesní porosty a rybníky přitomnějsou určeny pouze pro produkci dřeva a ryb.

Lesy chrání půdu před erozí, zadržují vodu, udržují příznivé klima, poskytují životní prostor zvěři...

Vodní plochy jsou rezervoáry pitné vody, hrají významnou roli v protipovodňové ochraně...

Nelze zapomenout ani na významnou rekreační úlohu lesů a vod.

Mezi další mimoprodukční funkce zemědělství patří také zatravňování a zalesňování orné půdy či nepotravinářské využívání zemědělské produkce.

Zde dominuje především státem dotovaný program výroby bionafty z řepky či výroba bioetanolu z obilí.

Na orné půdě uvedené do klidu je podporováno i pěstování lnu přadného, textilního konopí či léčivých bylin.

K vyššímu využití zemědělské půdy činností pro nepotravinářskou produkci, a zejména ke zvýšenému využívání tzv. obnovitelných zdrojů energie, slouží finanční podpora zakládání porostů rychle rostoucích dřevin, energetických plodin, určených pro energetické využití, tzn. ke spalování a výrobě ekologického tepla.

Podpora venkova v předvstupním období

Převážnou většinu programů uvedených v předchozím odstavci měli zemědělci

možnost využívat již v předvstupním období. Význam a finanční přínos těchto podpůrných programů však ještě více vzroste po našem vstupu do EU.

Mimoprodukčním funkcím zemědělství a aktivitám podílejícím se na udržování krajiny se věnují agroenvironmentální programy.

Ty jsou zaměřeny především na snížení vysokého zornění zemědělské půdy (71,4%)

Toto je především dědictví minulosti, kdy se na krajinu nebral příliš ohled a jediný trend spočíval v jejím maximálním využití i za cenu rozorání všeho, co se dalo..

Na rozdíl od ČR je v zemích EU průměrná hodnota zornění na úrovni 57%

Pokles podílu zornění přispívá ke zvýšení ekologické stability dané oblasti, ke snížení vlivu vodní a větrné eroze i k posílení schopnosti krajiny zadržovat vodu.

Agroenvironmentální programy zahrnují:

- zatravňování zemědělských pozemků s ornou půdou
- údržbu trvakých travních porostů (TTP) na zemědělských pozemcích, především pastevním chovem zvířat
- podporu ekologického zemědělství
- podporu včelařství

K podporám mimoprodukčních funkcí zemědělství patří:

- dotace na zalesnění zemědělských pozemků, včetně jejich ochrany (na zalesněné ploše pak musí být do 30% zastoupeny meliorační a zpevňující dřeviny, vesměs listnáče a jedle, specifikace těchto dřevin je ovšem dána především přírodními podmínkami příslušného stanoviště).
- podpora zakládání porostů rychle rostoucích dřevin na zem.pozemcích (např.topoly, vrby)

V předvstupním období bylo možné se přihlásit a čerpat prostředky nejen z národního rozpočtu, ale i ze zdrojů EU, především pak prostřednictvím programu SAPARD.

V ČR byl tento program využíván zejména k přípravě zemědělského a potravinářského sektoru i venkova na členství v EU.

Mezi předloženými projekty byly nejpočetněji zastoupeny aktivity týkající se:

- investic do zemědělského majetku
- zlepšování zpracování a marketingu zem.produktů
- projekty na odvodňování pozemků
- na pozemkové úpravy
- projekty na obnovu a rozvoj vesnic i venkovské infrastruktury

Venkov bude hezčí a bohatší

Po připojení ČR k EU je možné na podpůrné programy uvedené v předchozí části získat podstatně větší finanční prostředky, spektrum podpor se rozšířilo i o další aktivity.

EU se velmi zřetelně přiklání k větší podpoře venkova jako celku než k pouhé podpoře zemědělské produkce.

zatímco o produkčních podporách pro zem. produkci se bude nepochybně ještě dlouze diskutovat, je již dnes zcela zřejmé, že mimoprodukční funkce zemědělství a venkova budou posíleny velmi výrazně.

Odkud lze získat nové podpory

Značná část dotací na rozvoj venkova bude přicházet z takzvaných Strukturálních fondů EU.

Byly zřízeny Radou EU za účelem:

- snižování rozdílů mezi rozvinutými a hospodářsky zaostalými regiony
- za účelem hospodářské a společenské přeměny oblastí se strukturálními problémy
- ke zlepšení vnitřní politiky jednotlivých členských zemí a vzdělávání obyvatelstva
- ke zlepšování životního prostředí
- přispívají k vybudování infrastruktur
- podpoře konkurenceschopnosti a zvýšení kvality produkce
- podporují investice do lidských zdrojů a zlepšují podnikatelské prostředí

Pro zemědělství a venkov je nejdůležitější -Evropský zemědělský orientační a záruční fond (EAGGF)

jsou z něj financovány dvě oblasti podnikání, tzv. sekce, zcela odlišného charakteru:

1. Sekce orientační

- podporuje mladé farmáře, různorodost zem. výroby v závislosti na přírodních podmínkách a v souvislosti s vytvářením nových, alternativních zdrojů příjmů.

Sekce je také orientována na:

- podporu změn struktury a zaměření zem. produkce
- na zvyšování kvality zem. výrobků
- na rozvoj venkovské infrastruktury a cestovního ruchu
- na prevenci přírodních kalamit
- na ochranu venkovského kulturního dědictví
- na rozvoj a využití lesů

2. Sekce záruční podporuje:

- farmáře hospodařící v méně příznivých oblastech (LFA)

- ochranu ŽP a krajiny
- předčasný odchod do důchodu
- zalesňování zemědělské půdy

Finanční prostředky ze Strukturálních fondů lze využít pro tři cíle.

ČR, s výjimkou Prahy je celé zařazeno do cíle 1.

V jeho rámci mohou získat finanční prostředky ty regiony, v nichž je HDP nižší než 75% průměru EU.

Pro podporu oblastí spadajících do tohoto cíle vyčleňuje EU v rámci svého rozpočtu 69,7% ze všech finančních prostředků určených pro Strukturální fondy.

K využívání financí budou sloužit - Operační programy, v šesti oblastech (průmysl, rozvoj lidských zdrojů, doprava a spoje, ŽP, zemědělství a rozvoj venkova, cestovní ruch), jejich gestorem je MMR ČR.

Mze ČR zpracovalo pro tento účel - Operační program pro rozvoj venkova a multifunkčního zemědělství

Druhým programem resortu, financovaným ze záruční sekce EAGGF je potom - Horizontální plán rozvoje venkova.

1. Operační program Zemědělství

Tento program je směřován především na:

- podporu zemědělské prvovýroby a zpracování zem.produktů
- podporu lesního a vodního hospodářství
- na zajištění trvale udržitelného rozvoje venkova (TUR)

Operační program navazuje na program SAPARD, stejně jako u něj je nutné k získání finančních prostředků předložit životaschopný projekt. Ten pak bude ze Strukturálních fondů spolufinancován zhruba z padesáti procent.

Odhaduje se, že v prvních třech letech po vstupu do EU by tak český venkov mohl získat až 9 mld.korun.

1.1. Do zemědělského majetku je třeba investovat

Skoro dvě třetiny těchto dotací budou určeny na investice do zemědělského majetku. Cílem tohoto opatření je zejména zvýšení produktivity práce, konkurenceschopnosti zem. sektoru a kvality produkce.

Kategorie investic do zem.majetku je zaměřena především na :

- zavádění nových technologií vedoucích k odstraňování negativních vlivů zem.produkce na ŽP
- ochranu vod před znečištěním zem.zdroji

- zavádění moderních a k ŽP šetrných technologií
- ekologicky skladovat a využívat vedlejší produkty chovu hospodářských zvířat

Investice v živočišné výrobě mají za cíl zlepšit hygienické standardy a z dlouhodobější perspektivy podpořit konkurenceschopnost zem. produkce na domácích i zahraničních trzích.

Týkají se především:

- rekonstrukcí, přestavěb a výstavby nových stájových kapacit a zemědělských staveb zlepšujících welfare (pohodu) zvířat tak, aby odpovídaly standardům EU. A to i z hlediska stájového prostředí, transportu a porážky.

Investice v rostlinné výrobě – budou především do nových skladovacích kapacit, ale i existujících, ve kterých nevyhovují hygienické normy i z hlediska šetrnosti k životnímu prostředí.

Pod investice do zemědělského majetku patří také modernizace technického a technologického vybavení zemědělských farem, technologie snižující výrobní náklady a zlepšující pracovní podmínky v zemědělské výrobě. V rámci tohoto opatření budou výhodněji podporováni mladí začínající zemědělci a také rolníci hospodařící v LFA oblastech. Účelem této pozitivní diskriminace je podpořit venkov v tom nejdůležitějším bodě – zamezit odchodu mladých lidí především z méně příznivých zemědělských oblastí.

Součástí tohoto opatření je i zajištění nových zdrojů příjmů zemědělců při prohloubení různorodosti zemědělských činností. Hlavní úlohu bude hrát výroba a zhodnocení netradičních potravin a jejich uvádění na trh, dále péče o krajinu, ochranu životního prostředí nebo také podpora širšího uplatnění informačních a komunikačních technologií.

Cílem těchto aktivit je zejména zlepšení marketingu regionálních produktů, zvýšení úrovně poskytovaných služeb a v neposlední řadě také růst příjmů zemědělských podniků a rodin na venkově.

1.2. Venkov se musí rozvíjet a přizpůsobit

Významnou roli v Operačním programu hrají aktivity zaměřené na rozvoj venkovských oblastí, které zahrnují uspořádání vlastnických práv k pozemkům, úpravy pozemků, větší rozmanitost zem. aktivit a činnosti blízkých zemědělství vytvářením nových pracovních příležitostí a zdrojů příjmů pro obyvatele venkovských oblastí.

Pozemkové úpravy

Nápravu vlastnických vztahů k půdě, totiž zjednaní praktického přístupu vlastníků ke svým pozemkům, je třeba považovat také za jeden z výrazných předpokladů úspěšného fungování českého zemědělství a venkova v Unii.

České zemědělství je specifické i tím, že na pronajaté půdě hospodaří více než 90% farmářů.

Většina zemědělských podnikatelů má zájem si koupit pozemky, na nichž hospodaří, ale nemají potřebný kapitál ani možnost získat dlouhodobé úvěry od komerčních bank.

Mze proto vypracovalo systém, který by zemědělcům pomohl nakupovat půdu za příznivějších podmínek v rámci programu z PGRLF, který by měl aktivním zemědělcům poskytovat dlouhodobé úvěry, s velmi nízkými úroky.

Komplexní pozemkové úpravy, umožní dostupnost pozemků každému vlastníkovi, možnost scelování po dohodě, zlepši podnikatelskou výhodnost. Současně musí zohledňovat ekologické požadavky na krajinu a počítat i s dalším rozvojem obce.

V ideálním případě by měly modelovat tvář venkova tak, aby odpovídala požadavkům ochránářským i podnikatelským a přitom potvrzovala práva vlastníků. Jejich dokončení je však finančně velmi náročné, odhaduje se až několik miliard korun po řadu let. EU by měla krýt asi tři čtvrtiny potřebných nákladů, zbytek by šel z národních zdrojů.

Program LEADER+

Příklad podpory nových, alternativních zdrojů příjmů na venkově,
Program je začleněn do Operačního programu Zemědělství.

Opatření je určeno především malým venkovským oblastem – mikroregionům. Předkládané projekty musí zajišťovat komplexní rozvoj celé oblasti.

Plány rozvoje by se měly orientovat na využívání nového know-how a nových technologií ke zvýšení konkurenceschopnosti produktů a služeb venkovských oblastí i na podporu co nejlepšího využívání přírodních zdrojů a kulturního bohatství daného regionu.

Například :

- vývoj nových produktů a služeb,, v nichž se promítá jedinečnost
- výroba tradičních potravin či regionálních specialit
- využívání starých výrobních postupů, kde se vhodně kombinují lidské, finanční a kulturní zdroje oblasti

Základem je prokázat, že v projektu jde o skutečnou strategii rozvoje oblasti, nikoliv o nahodilý soubor projektů.

Při hodnocení projektu se přihlíží i k tomu, jaká úloha je v této strategii dána mladým lidem , ženám a handicapovaným skupinám obyvatelstva.

Kladně se hodnotí i možnost využití navrhovaných strategií rozvoje konkrétního regionu i v jiných oblastech země.

Agroturistika

Možnosti – mnoho našich, ale i zahraničních turistů dnes dává přednost pobytu v pěkné, udržované krajině, například v příjemném prostředí venkovské farmy. Příkladem vítaného oživení regionu může být např. budování vinařských cyklostezek na jižní Moravě....

V mnoha oblastech ČR ale stále chybí základní vybavenost pro tento typ turistiky (dostatečné ubytovací a stravovací kapacity, obchodní síť atd.).

Agroturistika je určitě šancí na vytvoření nových pracovních příležitostí, ale i zvýšení příjmů zemědělských podnikatelů i samotných obcí.

Díky ní se také mohou najít prostředky na místně potřebné investiční akce nejružnějšího charakteru.

2. Horizontální plán rozvoje venkova

HRDP představuje možnosti, jak český venkov může získat po vstupu do EU další miliardy korun. Tyto programy často navazují již na starší programy Mze.

Plán se týká zejména podpor oblastí, které mají horší přírodní podmínky pro podnikání, nezapomíná ani na ekologické zemědělství, zalesňování nebo zatravňování pozemků.

Mezi podpůrné programy v rámci HRDP patří i podpora předčasného odchodu do důchodu a dotace odbytovým družstvům.

V prvních třech letech po připojení k EU může díky tomuto plánu venkov získat ze Strukturálních fondů Unie a kofinancováním z národních zdrojů asi 18 mld. Korun. Z toho přibližně polovina půjde do LFA a do oblastí s ekologickými omezeními.

2.1. Zemědělci v LFA si polepší

Jednou z nejpodstatnějších podpor pro venkov jsou dotace do LFA.

Do LFA je v ČR po zpřesnění zařazeno přibližně 2,08 milionu hektarů zemědělské půdy, tedy 48,6% z celkového zemědělského půdního fondu.

Podporování těchto oblastí pomáhá zajistit odpovídající příjmy zemědělským podnikům hospodařícím ve ztížených podmínkách a přispívajícím k zachování venkovské krajiny.

Napomáhá rovněž rozvoji trvale udržitelných systémů hospodaření na půdě a stabilizaci venkovské populace.

Pro získání podpory je ovšem nutné, aby se zemědělský podnikatel zavázal, že zde

bude provozovat a udržovat zemědělskou činnost po dobu minimálně pěti let od prvního roku platby vyrovnávacího příspěvku.

Nejvyšší dotace přitom dostanou oblasti horské, především za účelem snížit zornění půdy a podpořit zakládání pastvin.

V oblastech s ekologickými omezeními, jde o podpory kompenzující farmářům ztráty, které jim přináší hospodaření v těchto lokalitách (nižší intenzita chovu zvířat, zákaz nebo výrazné omezení hnojení pozemků a používání kejdy a ostatního tekutého odpadu).

V letech 2004 až 2006 jsou na podporu LFA a oblastí s ekologickými omezeními určeny 3 mld. korun ročně.

2.2. Agroenvironmentální opatření

Pod pojmem agroenvironmentální opatření je třeba vidět zemědělské činnosti, směřující k šetrné péči o ŽP.

Řeší zejména zachování a zvyšování biologické různorodosti na travních porostech i na orné půdě.

Patří sem také údržba TTP pastvou hospodářských zvířat, technické a organizační zajištění pastvy či podpora ekologického zemědělství.

Patří sem i podprogramy, které budou řešit zvýšení schopnosti krajiny zadržovat vodu, (povodně). Tj. zatravňování orné půdy, pěstování meziplodin či tvorba travnatých pasů na svažitých půdách, to znamená zpomalení povrchového odtoku.

Kromě toho jde o aktivity:

- které omezují celoevropskou nadprodukcí potravin
- prospívají životnímu prostředí
- pomáhají i ke zvelebení venkova, (rozptýlená zeleň, živé ploty, péče o meze apod.)

Na tyto opatření by měla ročně připadnout částka zhruba – 1,5 mld. Korun

Ekologické zemědělství

V ČR dynamický rozvoj,

Systém zemědělské výroby, který je šetrný ke všem složkám ŽP

Výměra ekologicky obhospodařované půdy již dosahuje 255 000 ha, což představuje 5,97% z celkové výměry ZPF ČR

Podíl ekologického zemědělství ke konvenčnímu v ČR převyšuje průměr EU, který je přibližně 4%.

Pro EZ je vyčleněné cca 0,5 mld. korun ročně

Základním posláním EZ je ochrana hlavních složek ŽP – půdy, vody, ovzduší,

živočichů a rostlinných agroekosystémů včetně uchování a zvýšení biodiverzity
Dalším úkolem je zajištění bioprodukte a otevření trhu pro certifikované
bioprodukty a biopotraviny.

Biopotraviny představují také perspektivní exportní artikl a tvoří jeden z dosud plně
nevyužitých potenciálů domácího zemědělství i potravinářství.

Cílené podpory by měly pomoci tvorbě vyvážené struktury půdního fondu v EZ a
k dosažení podílu EZ na celkové výměře ZPF ve výši minimálně 8%.

V neposlední řadě se EZ náročností vstupů podílí i na řešení sociálních otázek, jako
je udržení osídlení venkova, které zajistí životaschopnost farmářů a venkovských
oblastí obecně.

I přes zvýšený zájem spotřebitelů o bioprodukty a ochotu konzumentů zaplatit za
ně vyšší cenu je státní podpora EZ velmi potřebná.

Stát tak stimuluje velmi perspektivní odvětví zemědělské činnosti..

Kromě toho podpory vycházejí také z fakticky nižšího výnosu plodin a nižší
užitkovosti hospodářských zvířat v EZ, především díky vyloučení použití
intenzifikačních faktorů, protože v tomto systému hospodaření je na minimální
míru omezeno používání pesticidů, minerálních hnojiv či antibiotik.

2.3. Podpora mládí aneb dotace důchodcům

Jedním z bodů plánu rozvoje venkova je také podpora předčasného odchodu
rolníků do důchodu

Opatření umožňuje zemědělcům splňujícím podmínky, věk minimálně 55 let,
definitivní ukončení komerční zemědělské činnosti.

Musí se prokázat předepsaným počtem let práce a podnikání v zemědělství (min. 10
let, z toho poslední 3 roky v zem.podniku, který chce předat).

Hospodařit musel zemědělec na min. výměře 5 ha půdy.

Pak má nárok po ukončení práce v zemědělství na desetiletou podporu ve formě
důchodových dávek.

Na zemědělce, který hospodářství přebírá jsou také kladeny určité podmínky:

- věk nižší než 40 let
- předepsaná zem. kvalifikace a praxe
- dosažení prahu min.ekonomické velikosti podniku (vyjadřované
v příjmových jednotkách)

Podmínky jsou stanoveny tak, aby bylo zajištěno pokračování zem.činnosti
podnikem zaručujícím dosahování určité úrovně zemědělských, případně i

ostatních příjmů.

Výše roční podpory je stanovena tak, že k paušálu 75 000 Kč se připočítává částka odvozená od počtu převedených hektarů (4500 Kč na 1 ha, a to do výměry 30 ha, za ha nad tento limit se již navýšení neprovádí).

Po dovršení důchodového věku musí farmář požádat o starobní důchod, poté mu bude podpora z titulu předčasného odchodu do důchodu poskytována jako doplněk k vyměřenému starobnímu důchodu do výše původní zem.podpory...

2.4. Podpora pro odbytová družstva

Podpora zakládání a činnosti odbytových družstev je základem pro zajištění efektivního odbytu zem.produkce v současných podmínkách domácího trhu i pro posílení konkurenceschopnosti zem.prvovýrobců na společném trhu EU. (zejména pro vyjednávání s obchodními řetězci).

Podpůrný program pro vznik a činnost odbytových družstev je mezi dotačními tituly v ČR zařazen již od roku 1999.

Hlavním úkolem a základní výhodou společného odbytu bylo, je a bude především získat pro prvovýrobce od odběratele přiměřenou cenu za výhodných podmínek pro delší časový úsek.

Pozice na trhu již působících není stále příliš přesvědčivá, proto..je nutné využívat tuto podporu.